

Hâfız Rifat Süleyman Efendi'nin muhammes usulünde, "Kâmetin serv-i sehidir ârızın berg-i çemen"; Tabî Mustafa Efendi'nin hafif usulünde, "Dâğ-ı dilimi saklar iken yâre açıldı" mısralarıyla başlayan besteleri; Hacı Fâik Bey'in, "Güzelsin bî-bedelsin nâz-perversin dilârâsın" mısraı ile başlayan ağır semâisiyle yine Tabî Mustafa Efendi'nin, "Sayd eyleyin-ce berâ-yı rûh-i gulgûn" mısraıyla başlayan yürük semâisi bu makamın en güzel örneklerindendir. Bu makamın dinî müsikide çok az kullanılmış olması dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kantemiroğlu, *İlmü'l-mûsikî*, I, 70-72; Hâşim Bey, *Hâşim Bey Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 36; Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 34-35, 37, 84-86; IV, 205-206; Özkan, *TMNÜ*, s. 111-113; H. Sadeddin Arel, *Türk Mûsikisi Nazariyatı Dersleri*, Ankara 1991, s. 38, 46, 282, 332-335.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

KÜRDÎ, Muhammed Emîn

(محمد أمين الكردى)

(ö. 1332/1914)

Mısır'da

Nakşibendî-Hâlidî tarikatını yayan
mutasavvıf.

1260 (1844) yılı dolaylarında Erbil'de doğdu. İlk dinî eğitimini Kâdirî şeyhi olan babası Fethullah'tan aldı. Gençlik döneminde gördüğü rüyalarda kendisinin Nakşibendî şeyhi Ömer Biyârî'nin silsilesini devam ettirdiğini gören Kürdî, babasının Kürtler arasındaki Kâdirî ve Nakşibendî şeyhlerinin rekabetini yansıtan itirazlarına aldırmayarak Biyâra'ya gitti. Hâlid el-Bağdâdî'nin bölgedeki belli başlı halifelelerinden Tavelâlî Şeyh Osman'ın oğlu ve müridi olan Şeyh Ömer irşad için izinli olmasına rağmen babası hayatta olduğundan mürid adaylarının kendisine intisabını kabul etmiyordu. Bu sebeple Muhammed Emîn'in Şeyh Ömer'e intisabı 1283 (1866) yılında Şeyh Osman'ın vefatından sonra gerçekleşti. Şeyh Ömer'in en sadık ve takdir edilen müridlerinden biri olan Muhammed Emîn, Şîî müslümanlarla yüzlerce hristiyanın Sünniliği kabul etmesini sağladığı ileri sürülen Irak seyahatlerinde onun yanında bulundu. Şeyh Ömer kısa bir müddet sonra kendisine irşad izni verdi. Ancak o bu konuda isteksiz davrandı ve uzun yıllar Münzevi bir hayat sürmeyi tercih etti. Irak'taki türbeleri ziyaret etmek amacıyla Şeyh Ömer'in rızâ-

sını alarak bir daha anayurduna dönmemek üzere Biyâra'dan ayrıldı, ardından hacca gitti.

Mekke'de kaldığı süre Kürdî için bir istigrak ve vecd dönemi oldu. Daha sonraki yıllarda bu dönemde İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de zikrettiği bazı mânevî halleri tecrübe ettiğini söyleyen Kürdî 1300'de (1883) Mekke'den Medine'ye gitti ve yavaş yavaş mânevî sarhoşluğundan uyanmaya başladı. Mescid-i Nebevî'de kendisini tanıyan Şeyh Ömer'in bir müridi onu hatmeye katılmaya ikna etti. İsmi bilinmeyen bu mürid ölümünün yaklaştığını hissedince ondan vefatından sonra da hatmeye devam edeceğine dair söz aldı. Muhammed Emîn resmî eğitim hayatına Mekke'de başladı ve Mahmûdiye Medresesi'ne kabul edilmesi için Türkçe öğrendi. İnzivâdan çıkışının bir başka belirtisi olarak Medine'de ikamet eden bir Türk hanımla evlendi. Bu evlilikten çocuğu olmadı. Mekke'ye gelişinden on yıl kadar sonra Mısır'a gitmeye karar verdi. Kendi ifadesiyle Mısır'a gitme kararının arkasında, Kahire'de Meşhedü'l-İmâmî'l-Hüseyn başta olmak üzere bu ülkedeki Ehl-i beyt mensuplarına ait yerleri ziyaret etme isteği vardı. Bu kararı almasında, Hanefî eğilimli eğitim verilen Mahmûdiye Medresesi'nden soğumuş olmasının yanında öğrenimini Şâfiî mezhebinin görüşlerinin ağırlıkta olduğu bir kurumda sürdürme isteğinin de rolü olmalıdır. Kürdî Kahire'ye yerleşti ve Mustafa İzzet eş-Şâfiî'den fıkıh, Şeyh Mahmûd el-Menûfî'den hadis öğrendi. Ardından Ezher Şeyhi Sâlim el-Bişrî'nin hadis ve tefsir derslerine katıldı. Bir süre sonra yöre sakinlerinden bir kadınla evlenerek Kahire yakınlarındaki İmbâbe kasabasına taşındı. Arkasından Bulak'a geçip hükümet tarafından tayin edilen imamın hastalanması üzerine vekil olarak Sinan Mescidi'nde imamlık görevine başladı.

Ezher'de okurken tarikatın gereklerini yerine getirmesine rağmen çevresindekilerin bunları başkalarına öğretme ve yayma isteklerine karşı kararlı bir şekilde direnen Muhammed Emîn, hocalık yaptığı bu dönemde Kahire'nin güney bölgesindeki Kalyûbiye'de irşad faaliyetine başladı. Güçlü kişiliği ve etkileyici hitabetiyle etrafında toplumun her kesiminden çok sayıda müntesip toplandı. Müridlerini kendi mesleklerine sahip çıkıp o meslekte başarıya ulaşmaları için teşvik etti. Halvetî olan Şeyh Süleyman

b. Ali el-Cehnî ve bir Şâzelî olan halifesi Şeyh Muhammed Yûsuf es-Sakkâ örneklerinde olduğu gibi müridlerinin bir kısmı daha önce başka tarikatlara mensuptu. Bu sebeple bazı tarikat şeyhleri Muhammed Emîn'in faaliyetlerini engelleme girişiminde bulundu. Öte yandan tasavvufun her çeşidine sert bir şekilde karşı çıkan Selefiler'in düşmanlığına mâruz kaldı. 1323'te (1905) Haremeyn'e ziyarete bulundu. Hac dönüşünde üçüncü defa evlendi. Kalyûbiye'deki köyleri gezirken şiddetli bir sıtmaya yakalanan ve ölmek üzere olduğu anlaşıncı Bulak'taki evine getirilen Kürdî 12 Rebîulâhîr 1332'de (10 Mart 1914) vefat etti ve Karâfe Mezarlığı'nda Şâfiî âlimi Tâceddin es-Sübkî'nin yanına defnedildi.

Nakşibendî-Hâlidî tarikatında yenilik sayılabilecek bazı görüşlere sahip olan Muhammed Emîn, müridin sessiz olarak zikrederken belirlenmiş bir sayıya ulaşmaya çabalamaması gerektiği görüşündedir. Ona göre belli bir sayıya ulaşma gayreti insanı zikrin amacından uzaklaştırır. Râbîta zikre ön hazırlık işlevi görmeli ve zikre başlar başlamaz etkisi görüldüğünde râbîta kesilmelidir. Hatmin cemaatle tilâvetine de büyük önem veren Kürdî, müridlerinin ortak zikri için nisbeten kısa olan ve bazı talihsizlikleri uzaklaştırdığına inandığı İmâm-ı Rabbânî'ye atfedilen hatmi uygun görmüş, diğer hususlar için de hatm-i hâcegân olarak bilinen, Nakşibendîler'in mânevî ata olarak gördükleri Abdülhâlık-ı Gucdûvânî'ye atfedilen daha uzun hatmi tercih etmiştir. Balkan Savaşı'nda Edirne'nin düşman eline geçtiğini duyduğunda hatm-i hâcegânı okumaları için en yakın müridlerini toplamıştır. İmâm-ı Rabbânî'den sonra gelen Nakşibendîler gibi o da vahdet-i vücûda meyleden sözlerin mânevî sarhoşluk sonucu zuhur ettiğini ve mâruz görülebileceğini kabul etmiş, ancak bunları taklide değer bulmamıştır. İbnü'l-Arabî'nin eserlerini kendisi gizlice okumakla birlikte müridlerine *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'deki vahdet-i vücûdla ilgili bölümleri, muhtemelen bunların hakikatini idrak edemeyecekleri endişesiyle önemsememeleri uyarısında bulunmuştur. Müridleriyle toplantılarını zâviyede değil camide veya müridlerin evinde yapmış, böylece Nakşibendî tarihinin ilk dönem uygulamalarıyla uyum içinde olmuştur.

Hayatında çok etkili olmasına rağmen kendisine nisbet edilen Nakşibendî-Hâli-

dî kolu hiçbir zaman Mısır'daki tarikatlar arasında büyük bir şöhrete ulaşmamıştır. Vefatından sonra tarikatın liderliğini önce Şeyh Muhammed Yûsuf es-Sakkâ ve Şeyh Seleme el-A'zamî, daha sonra ise oğlu Necmeddin ve torunu Abdurrahman yapmıştır. Çoğunu oğlu Necmeddin'in yayımladığı eserleri mensuplarının faaliyetlerinden daha etkili olmuştur.

Eserleri. 1. *Tenvîr'ül-kulûb fi mu'âmeleti 'allâmi'l-ğuyûb* (Kahire 1322, 1328; Halep 1411/1991). Eş'arî akidesi, Şâfîî fıkhi ve Nakşibendî tarikatının iyi bir özetini ihtiva eden eser Nakşî bir müellif tarafından yazılıp en çok okunan eserlerden biridir. Kitabın yaklaşık üçte birini teşkil eden tasavvufia ilgili bölümü Türkçe'ye (*Kalplerin Nuru Tasavvuf*, trc. Abdülcelil Candan, Konya, ts.) ve Malay diline (*Ajaran-Ajaran Tariqah Naqsybandiyah*, trc. Jahid Sidek, Petaling Jaya 1989) çevrilmiştir. 2. *el-Mevâhibü's-sermediyye fi menâkibi's-sâdâti'n-Nakşibendiyye* (Kahire 1329/1911). Nakşibendî silsilesini konu alan eseri müellifin oğlu Necmeddin özetlemiş ve babasının Seleme el-A'zamî tarafından yazılan biyografisini de ekleyerek (s. 110-165) *Hulâsâtü Kitâbi'l-Mevâhibi's-sermediyye* adıyla neşretmiştir (Kahire 1978). Aynı biyografi *Tenvîr'ül-kulûb*'un baş tarafında da yer almaktadır. 3. *el-İcâbâtü'r-Rabbâniyye li-şerh ve menâfi'i'l-Virdi'n-Nakşibendiyye* (Kahire 1388/1968). Bahâeddin Nakşibend'e atfedilen eserin şerhidir.

Muhammed Emîn'in diğer eserleri de şunlardır: *İrşâdü'l-muhtâc ilâ hükkûi'l-ezvâc* (Kahire 1332, 1371/1951); *Đav'ü's-sirâc fi fazli receb ve kıssa-ti'l-mi'râc* (Kahire 1327); *Sa'âdetü'l-mübtedi'in fi 'ilmi'd-dîn 'alâ mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'i* (Kahire 1330, 1388/1968); *Hidâyetü't-tâlibin li-ahkâmî'd-dîn 'alâ mezhebi'l-İmâm Mâlik* (Kahire 1330); *Dîvânü naşihati'l-berîyye fi'l-huṭabi'l-minberîyye* (Kahire, ts.); *Fetḥu'l-mesâlik fi izâhi'l-menâsik* (Kahire, ts.). Ayrıca Gazzâlî'nin bazı risâlelerini Farsça'dan Arapça'ya çevirip *Hulâsâtü't-teşânif fi't-taṣavvuf* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1327).

BİBLİYOGRAFYA :

Serkîs, *Mu'cem*, II, 1554-1555; M. Emîn Ze-kî, *Meşâhîr-i Kürd ve Kürdistan*, Kahire 1947, II, 143; A. J. Arberry, *Sufism*, London 1950, s. 129-132; Abdülkerîm-i Müderris, *Dânişmendân-ı Kürd der Hîdmet-i 'İlm u Dîn* (trc. Ahmed Havârî Neseb), Tahrân 1369 hş., s. 409-411; Frederick de Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*,

Leiden 1978, s. 141-142; a.mlf., "The Naqshbandiyya in Egypt and Syria", *Naqshbandis* (ed. M. Gaborieau v.dğr.), İstanbul-Paris 1990, s. 591; Hamid Algar, "A Brief History of the Naqshbandi Order", a.e., s. 39; a.mlf., "al-Kurdi, Muḥammad Amin", *Eİ²* (İng.), V, 486; Bâbâ Merdûh Rûhânî, *Târîḥ-i Meşâhîr-i Kürd*, Tahrân 1366 hş./1987, II, 235-236; M. Habib, "Some Notes on the Naqshbandi Order", *MW*, LIX (1969), s. 40-46.

HAMİD ALGAR

KÜRDİLİ-HICAZKÂR

(کردیلی حجازکار)

Türk müzikinde bir makam.

Bestekâr ve hânende Hacı Ârif Bey tarafından terkip edilmiş olan bu makamı kullanılış yönüyle şed ve birleşik olarak ikiye ayırıp ele almak gerekir. Makam, dört şekilde kullanılmıştır.

1. Şekil. Arel-Ezgi nazariyatına göre kürdî makamı dizisinin rast perdesindeki incî şeddinden ibaret olup dizisi, rast perdesi üzerindeki kürdî dörtlüsüne çâr-gâh perdesinde bir bûselik dizisinin katılmasından meydana gelmiştir. İncî bir makam olduğu için güçlüsü tiz durak gerdâniye perdesi, yedeni acem-aşırân perdesidir. Durak perdesi üzerinde bulunan kürdî dörtlüsünün simetrik olarak tiz durak üzerine göçürülmesiyle makamın genişlemesi yapılır ve böylece giriş seyrinde gezinilebilecek bir seyir alanı temin edilmiş olur. Ayrıca güçlü gerdâniye perdesinde kürdî çeşnisiyle yarım karar yapılır.

Arel-Ezgi sisteminde makamın bu şekildeki tarifi bir basit makamın basit bir şeddinden ibarettir. Halbuki Hacı Ârif Bey tarafından "hicazkâr-ı kürdî" veya "hicazkâr kürdî" adıyla anılan bu makam bizzat mücidi tarafından bileşik bir makam olarak ve birkaç şekilde kullanılmıştır.

2. Şekil. Hicazkâr-ı kürdî adına daha uygun olan bu şekil, hicazkâr makamının tiz ve orta bölge dizilerine veya bütün dizisine rast perdesindeki incî kürdî dizisinin eklenmesi ve rasttaki bu kürdî dizisiyle karar verilmesi suretiyle oluşur:

Bu şekil kürdîli-hicazkâr makamının güçlüsü gerdâniye perdesi olup bu perdede hicazlı veya bûselikli yarım kararlar yapılır. Zira hicazkâr makamının güçlüsü üzerinde bu iki çeşni bulunmaktadır (bk. HICAZKÂR). Kürdîli-hicazkâr makamının bu ikinci şekilde kullanılan asma kararlar ise hicazkâr makamının asma kararları olan nevâda hicazlı, çârgâhta nikrizli, bazan segâhta hüzzamlı asma kararlarla makamın diğer yarısını oluşturan rasttaki kürdî dizisinin asma kararları olan acemde bûselikli, nîm hisarda çârgâhlı, nevâda kürdîli, çârgâhta bûselikli, kürdîde çârgâhlı ve acem-aşıranda bûselikli asma kararlardır.

3. Şekil. Arazbar makamının tiz ve orta bölgelerine yine rast perdesindeki incî kürdî dizisinin eklenmesiyle kullanılmıştır. Bu şekil, nevâ perdesi üzerindeki incî uşşak-bayâtî dizisiyle çârgâh perdesindeki rast beşlisinden ibaret olan arazbar makamının tiz ve orta bölgesine rasttaki incî kürdî dizisinin eklenmesi ve bu diziyile karar verilmesi suretiyle meydana gelmiştir. Bu biçimdeki bazı eserlerde karşılaşılan, gerdâniyede uşşak dörtlüsü ve hüseyinî beşlisinde ısrar etmemek gerekir. Aksi takdirde makam rast perdesine göçürülmüş bir muhayyer-kürdî makamına dönüşebilir.

